

Sborník článků k problematice opatrovnictví a svéprávnost

Datum vydání: prosinec 2015

Obsah

Úvod	3
Nový občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování	4
Omezení svéprávnosti není jedinou volbou. (Nově je možné využít zastoupení členem domácnosti)	10
Role sociální služby ve vztahu k opatrovnictví, omezení svéprávnosti a jeho alternativy po reformě	17
Proč je nutné oddělovat roli veřejného opatrovníka od sociálního pracovníka?	24
Jak vykonávat funkci dobrovolného opatrovníka?	32

Úvod

Oblast opatrovnictví je u nás dlouho diskutované téma. Bohužel se jej zatím nepodařilo systémově ošetřit samostatným zákonem, který by jistě pomohl řadu problematických oblastí řešit. Nicméně i přes tuto absenci systémového řešení se úspěšně daří prohlubovat proces transformace v sociálních službách. Věřím, že následující text pomůže čtenářům při řešení jejich konkrétních problémů.

Pod termínem transformace sociálních služeb se neskrývá pouze změna ve způsobu bydlení, ale je to změna filozofie v poskytování péče lidem se zdravotním postižením. Je to snaha podporovat je v co nejpřirozenějším prostředí.

Lidé se zdravotním postižením potřebují určitou míru podpory v různých oblastech života. V souvislosti s tím se upouští od modelu péče a přistupuje se k modelu podpory a sociálního začlenění. I tomu přispívá platnost nového občanského zákoníku. Díky němu člověk může být pouze omezen ve svéprávnosti a lze nově využít i alternativ k omezení svéprávnosti.

Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR se proto problematice opatrovnictví a svéprávnosti věnovalo po celou dobu realizace projektu Transformace sociálních služeb. Vydávali jsme odborné články, pořádali jsme setkání expertní platformy a diskutovali tuto problematiku na setkáních s poskytovateli sociálních služeb a zástupci krajů. Tento sborník je souhrnem odborných článků, které vznikly v rámci projektu na podporu transformace. Sborník se zabývá opatrovnictvím a svéprávností v kontextu nového občanského zákoníku.

Články se věnují alternativám k omezení svéprávnosti, možnostem služby zapojit se do řízení o svéprávnosti. Dále sborník nabízí návod, jak nejlépe vykonávat roli dobrovolného opatrovníka, funkci veřejného opatrovníka, v čem opatrovník spatřuje rezervy při výkonu opatrovnictví jako takového či například proč je důležité nespojovat role veřejného opatrovníka a sociálního pracovníka.

Sborník by měl plnit funkci pracovního sešitu, proto jsme do něj vložili místo na vaše poznámky k danému tématu a na shromáždění kontaktů na odborníky, kteří se dané problematice věnují.

Mgr. David Pospíšil

ředitel Odboru sociálních služeb, sociální práce a sociálního bydlení

Nový občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování

(Eva Hrubá, právnička)

Nový občanský zákoník přináší zcela nový pohled na práva osob se zdravotním postižením. Institut omezení svéprávnosti je pojat jako zcela krajní řešení, ke kterému má být přistoupeno teprve v případě, že nebude možné poskytnout člověku oporu jiným způsobem.

Právní úprava postavení osob trpících duševní poruchou a lidí s mentálním postižením, byla až do účinnosti nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb., dále také jen „NOZ“) naprosto nedostatečná a zcela v rozporu s Úmluvou o právech osob se zdravotním postižením,¹ kterou Česká republika dne 28. září 2009 ratifikovala (dále jen „Úmluva“), a která měla a má aplikační přednost. Osoba trpící duševní poruchou trvalého charakteru, která jí znemožňovala činit všechny právní úkony, mohla být dle zákona² zcela zbavena způsobilosti k právním úkonům. Člověk, který pro svou duševní poruchu trvalého charakteru nebo pro nadměrné požívání alkoholu či omamných látek a jedů nemohl činit některé úkony, byl na způsobilosti k právním úkonům omezen.

Osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nemohla samostatně činit žádné, tedy ani ty zcela běžné právní úkony, tj. nemohla si např. koupit noviny nebo věci základní potřeby, cestovat v MHD, využívat poštovních služeb či udělovat souhlas k provádění běžných lékařských zákroků (preventivní prohlídka, návštěva praktického lékaře, návštěva zubaře).

Úmluva však představuje zásadní odklon od koncepce *náhradního* rozhodování, kdy namísto dané osoby rozhoduje její opatrovník a člověk tak v mnoha případech nemá možnost relevantně ovlivnit své záležitosti (je rozhodováno „o něm, ale bez něj“.) Naproti tomu se dostává do popředí *podporované* či *asistované* rozhodování, jehož východiskem je skutečnost, že každá osoba je schopna se samostatně rozhodovat, může však potřebovat větší či menší míru podpory.

Ujednání Úmluvy reflektuje nový občanský zákoník, podle kterého již není možné člověka zbavit způsobilosti k právním úkonům, ale pouze jej omezit na *svéprávnosti*³, a to pouze v případě, že nebude možné využít jiných, méně omezujících opatření, mezi které patří především nápomoc při rozhodování nebo zastoupení členem domácnosti. I s těmito novými opatřeními se mohou setkat lékaři a další pracovníci zdravotnických zařízení a je potřeba, aby byly respektovány.

¹ Dle čl. 12 Úmluvy mají osoby se zdravotním postižením právo na uznání jejich osoby jako subjektu práva a na rovnoprávném základě s ostatními mají právní způsobilost ve všech oblastech života. Smluvní státy Úmluvy jsou povinny přijmout odpovídající opatření, aby umožnily osobám se zdravotním postižením přístup k asistenci, kterou mohou pro uplatnění této právní způsobilosti potřebovat a musí také zaručit, že tato opatření nebudou zneužita.

² Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, účinný do 31. 12. 2013.

³ NOZ zavádí novou terminologii tohoto institutu.

Nápomoc při rozhodování (§ 45 a násl. NOZ)

V určitých případech bude dostatečné, bude-li mít člověk stížený duševní poruchou, jež mu při rozhodování působí potíže, podpůrce, tedy osobu, která mu pomáhá se rozhodnout a jedná spolu s ním (nikoliv za něj), aniž by musel být podporovaný omezen na svéprávnosti. Podpůrce však není zástupcem podporovaného ani jeho zmocněncem (nemůže tedy jednat namísto podporovaného, nerozhoduje za něj).

Účelem nápomoci je zajistit podporovanému dostatek prostoru pro vlastní vůli, vlastní právní jednání. Typicky bude institutu užíváno u osob s lehkým mentálním postižením nebo u starších osob trpících demencí, kteří potřebují specifický přístup, delší vysvětlení záležitosti a delší čas na rozmyšlenou, či přítomnost osoby, které důvěřují.

Osoba využívající nápomoc tak bude ve většině případů plně svéprávná. Není však vyloučeno, aby byla v určitém rozsahu omezena na svéprávnosti nebo jen měla jmenovaného opatrovníka (např. pro správu finančních záležitostí), nicméně pro další záležitosti, pro které může jednat zcela samostatně, využila služeb podpůrce. Rozhodnutí, zda asistence podpůrce využije a přizve jej k jednání či nikoliv, pak rovněž závisí pouze na vůli podporovaného.

O nápomoci uzavře podpůrce a podporovaný smlouvu, která podléhá schválení soudu. Soud má zároveň právo podpůrce i bez návrhu odvolat, jestliže podpůrce závažně poruší své povinnosti, o čemž může soud informovat formou podnětu kdokoli, kdo se o závadném jednání podpůrce dozví (lékař, sociální pracovník, příbuzný...).

Smlouva o nápomoci musí být všeobecně respektována. Jestliže tedy člověk požaduje, aby určitému právnímu jednání (které může spočívat i v udělení souhlasu s lékařským zákrokem) byl přítomen i jeho podpůrce, pak by mu toto mělo být umožněno. Verdikt z konzultace (např. udělení souhlasu/nesouhlasu s poskytnutím zdravotních služeb) však musí vynést podporovaný.

Zastoupení členem domácnosti (§ 49 a násl. NOZ)

Člověk, který trpí duševní poruchou, jež mu brání samostatně právně jednat, a který nemá jiného zástupce, si může zvolit zástupce z řad členů své domácnosti.

Zastoupení členem domácnosti se vztahuje pouze na obvyklé záležitosti v životě zastoupeného, tj. především na záležitosti týkající se poskytování běžných zdravotních a sociálních služeb, žádostí o přiznání dávek pomoci v hmotné nouzi, státní sociální podpory a sociálního zabezpečení. Zástupce by měl být dále oprávněn např. převzít za zastoupeného předepsané léky, může jej objednat na prohlídku k lékaři, uděluje souhlas s provedením zdravotního úkonu, pokud osoba není schopna udělit souhlas sama a pokud tento úkon nevede k zásahu do duševní nebo tělesné integrity s trvalými následky (zástupce tedy nemůže udělit souhlas např. k amputaci končetiny nebo ke sterilizaci zastoupeného).

Úkolem zástupce je tedy pomáhat zastoupenému a realizovat praktické záležitosti každodenního života, na které již zastoupený v důsledku své duševní poruchy nestačí.

Zástupce by měl respektovat přání zastoupeného, je-li to samozřejmě rozumné. Zástupce totiž musí vždy jednat v zájmu zastoupeného. V případech, kdy by přání zastoupeného bylo v rozporu s právem nebo ohrožovalo jeho život a zdraví, není povinností zástupce názor a stanovisko zastoupeného následovat.

Omezení svéprávnost (§ 55 a násl. NOZ)

Jestliže nebude možné využít některého ze shora uvedených podpůrných opatření a jestliže by člověku hrozila jinak závažná újma, může soud rozhodnout o omezení svéprávnosti.

Soud ve svém rozhodnutí vždy vymezí, pro které záležitosti je člověk omezen ve svéprávnosti a musí tak za něj jednat opatrovník. Platí, že v ostatních věcech (v rozhodnutí neurčených) je člověk zcela svéprávný a může tak samostatně právně jednat.⁴ Rozhodnutí o omezení svéprávnosti pak také v žádném případě nezabavuje člověka práva jednat v běžných záležitostech každodenního života. I osoba omezená na svéprávnosti v tom nejširším rozsahu se tak může samostatně rozhodnout, nebrání-li tomu objektivní či faktické okolnosti, že navštíví praktického lékaře a nechá se vyšetřit, protože ji bolí v krku. K poskytnutí základní péče tohoto druhu tedy není potřeba, aby si lékař formálně žádal souhlas opatrovníka (bude však v některých případech vhodné jej informovat).

Pacient, byť je omezen na svéprávnosti, má právo být informován o svém zdravotním stavu a navrženém individuálním léčebném postupu, je-li samozřejmě schopen tyto informace s ohledem na svůj stav vnímat. Zdravotní personál by jej proto neměl z těchto úkonů vynechávat. Nutno také zdůraznit, že i osoba omezená na svéprávnosti tak, že není způsobilá posoudit poskytnutí zdravotních služeb, popřípadě důsledky jejich poskytnutí, může přesto udělit souhlas s poskytnutím zdravotních služeb, pakliže je udělení souhlasu pro daný úkon v souladu s jejími rozumovými a volními schopnostmi. A jestliže by tyto schopnosti nedostačovaly, pak má právo vyjádřit alespoň názor, který musí být zohledněn.⁵

Protože se údaj o omezení svéprávnosti již neuvádí v občanském (ani jiném) průkazu, budou mít třetí osoby velmi často jen minimální možnosti, jak informaci o omezení svéprávnosti získat (v případě lékaře, který má podezření, je možné např. prohlédnout zdravotní dokumentaci, dotázat se opatrovnického soudu či příbuzných pacienta). Lékař jistě nepochybí, ošetří-li pacienta, problematická bude spíše situace, kdy pacient léčbu odmítá. Je nicméně především úkolem opatrovníka,

⁴ Právní jednání může spočívat v konání i opomenutí a osoba jím nabývá práva a zavazuje se k povinnostem. Právní jednání je tak návštěva kina, koupě žvýkačky i zaplacení poplatku u lékaře.

⁵ Povinnost zjišťovat názor na poskytování zdravotních služeb a udělovat souhlas i přes nedostatek svéprávnosti vyplývá přímo z ust. § 35 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách.

aby se zajímal o život opatrovance, udržoval s ním pravidelný kontakt a tak i zjistil, že je opatrovanec např. hospitalizován.

Postavení opatrovníka

V rozhodnutí o omezení svéprávnosti jmenuje soud člověku zároveň opatrovníka. Opatrovník může být jmenován i bez zásahu do svéprávnosti, na základě návrhu opatrovance, který potřebuje pomoc se správou svých záležitostí (§ 469 NOZ). Takto jmenovaný opatrovník musí vždy jednat spolu s opatrovancem, eventuálně v souladu s jeho přáním. Nelze-li vůli opatrovance zjistit, musí se opatrovník obrátit na soud.

Mezi opatrovníkovy povinnosti patří zejména povinnost udržovat s opatrovancem pravidelné spojení, projevovat o opatrovance skutečný zájem, dbát o opatrovancův zdravotní stav, respektovat opatrovancova přání (je-li to možné), dbát o naplňování opatrovancových práv a ochranu jeho zájmů a povinnost vysvětlovat mu povahu a následky rozhodnutí týkající se jeho záležitostí.

Opatrovník naopak není oprávněn rozhodovat namísto opatrovance v čistě osobních záležitostech jako je uzavření nebo rozvod manželství, výkon rodičovských práv nebo sepsání a odvolání závěti či listiny o vydědění.

Nový občanský zákoník dále výslovně stanoví další záležitosti, o kterých není opatrovník oprávněn rozhodovat bez souhlasu soudu, nebo opatrovnické rady.⁶ Jedná se přitom o záležitosti majetkového i osobního charakteru. Bez souhlasu opatrovnické rady tak není opatrovník oprávněn např. rozhodnout o zásazích do integrity opatrovance, nejedná-li se o zákroky bez závažných následků. Není-li opatrovnická rada zřízena, její pravomoci v oblasti spolurozhodování přebírá soud.

Slovo závěrem

S účinností nového občanského zákoníku je upuštěno od pečovatelského přístupu (dřívější tendence vedoucí k názoru, že zbavování způsobilosti k právním úkonům je prostředkem, jak chránit handicapované osoby) a je podporováno, aby osoby stížené duševní poruchou byly zapojovány do každodenního rozhodovacího procesu. Omezení svéprávnosti ani jmenování opatrovníka totiž v žádném případě neznamená, že by člověk zcela ztratil možnost o sobě rozhodovat. Jestliže není osoba výslovně omezená na svéprávnosti v tom smyslu, že není oprávněna samostatně o sobě rozhodovat v otázkách poskytování zdravotních služeb, pak je to pouze tato osoba, která může udělit souhlas s poskytnutím zdravotních služeb (bez ohledu na to, zda je omezena na svéprávnosti pro jiné záležitosti). Lékař proto musí komunikovat pouze s touto osobou (nikoliv s opatrovníkem) a respektovat její stanovisko. V případě, že má člověk podpůrce, kterého chce mít při konzultaci

⁶ Opatrovnická rada je kolektivní, kontrolní a ve vztahu k opatrovníkovi i konzultativní orgán, který NOZ po vzoru zahraničních právních úprav zavádí. Opatrovnická rada je složena z osob blízkých opatrovanci, kteří o něj projevují zájem a je pravděpodobné, že ten zájem budou projevovat i do budoucna.

s sebou, pak by mu to lékař měl umožnit, nebrání-li tomu vážné okolnosti.

Jestliže je osoba omezena na svéprávnosti tak, že není oprávněna samostatně udělit souhlas, pak je přesto potřeba zjistit její názor na prováděný zdravotní úkon a tento názor musí být zohledněn. Právní úprava zároveň umožňuje, aby pacient udělal souhlas i přes to, že k němu není dle rozhodnutí soudu oprávněn, jestliže by rozhodnutí o provedení úkonu bylo přiměřené jeho rozumové a volní schopnosti. Zde bude velice záležet na povaze daného úkonu, uvážení lékaře a dalším okolnostem konkrétního případu.

V každém případě by tedy mělo být při poskytování zdravotní péče zohledněno, že přímým účastníkem daného úkonu je pacient, nikoliv opatrovník.

Omezení svéprávnosti není jedinou volbou

(Nově je možné využít zastoupení členem domácnosti)

(Barbora Rittichová, právnička se zaměřením na oblast lidských práv)

S novým rokem přichází nová rozhodnutí. U osob se zdravotním postižením to však platí dvojnásob. Nový občanský zákoník (dále jen NOZ) zavádí od 1. 1. 2014 po mnoha desetiletích změny v právní úpravě právního jednání osob se zdravotním postižením (z právního hlediska s duševní poruchou). Zákonodárce alespoň částečně reflektoval ustanovení Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením⁷ (dále jen Úmluva) a vložil do zákona nové instituty, pamatující na specifickou situaci právě této cílové skupiny. Tito lidé budou moci využívat vhodné alternativy, které jim pomohou vyřešit potřebnou podporu, pomoc či zastoupení.

Jedním z nových institutů je i zástupce z členů domácnosti. Jak už sám název napovídá, mohl by právě tento zástupce řešit typické situace, kdy se v rodině nachází člověk s postižením, o kterého často fakticky pečují, ale také mu zařizují různé záležitosti jeho příbuzní, kteří s ním sdílejí domácnost.

Představení institutu

Zastoupení členem domácnosti je právní institut přejatý do české legislativy z rakouského právního řádu.⁸ Jedná se o dohodu,⁹ kterou spolu uzavírají zástupce a zastoupený¹⁰ o tom, že zástupce bude zastoupeného zastupovat v obvyklých záležitostech, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného.¹¹ Na fakt, že se jedná o dohodu, můžeme usuzovat mj. z § 49 odst. 2, kde je popsáno, že „zástupce dá zastoupenému na vědomí, že ho bude zastupovat a srozumitelně mu vysvětlí povahu a následky zastoupení. Odmítne-li to člověk, který má být zastoupen, zastoupení nevznikne; k odmítnutí postačí schopnost projevit přání.“ Je tedy zřejmé, že je zde potřeba vůle obou stran k tomu, aby zastoupení mohlo vůbec vzniknout.

Jak ale nahlížet na projev vůle učiněný osobou, které brání duševní porucha samostatně právně jednat? Přitom je třeba zdůraznit, že právě tento stav je ze zákona předpokladem aplikace tohoto zastoupení. Ačkoli by byl takový úkon dle předchozí právní úpravy neplatný, nově se uchylujeme k modelu, kdy i osoby s postižením mají právo rozhodnout o svém zastoupení. S velmi podobným modelem

⁷ Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, č. 10/2010 Sb. m. s.

⁸ Jak uvádí důvodová zpráva k NOZ, § 284b a násl. rakouského občanského zákoníku ve znění jeho novely z r. 2006.

⁹ Některé soudy pojaly tento institut spíše jako souhlas s ustanovením opatrovníka. Informace byla získána na základě diskuzí s vyššími soudními úředníky a dalšími pracovníky soudu během ledna 2014.

¹⁰ K tomu, že je daný institut dohodou, se přiklonili i zástupci Ministerstva spravedlnosti ČR při jednání o vypořádání věcného záměru k připravovanému zákonu o opatrovnictví dne 10. 12. 2013 v Praze. Tento jejich postoj byl potvrzen i v písemné podobě v rámci argumentů obsažených ve vypořádání připomínek k věcnému záměru, kdy hovoří o smluvním principu (např. strana 37 a další materiálu).

¹¹ Viz § 52 odst. 1 NOZ.

pracuje také zahraniční právní úprava, konkrétně například dohoda o reprezentaci¹² v Britské Kolumbii, provincii Kanady. Zde je zákonem stanoveno, že i osoby, bez ohledu na to, zda by byly, či nebyly schopny uzavírat smlouvy, starat se o svou zdravotní péči, osobní péči, právní záležitosti či běžně spravovat své finanční záležitosti, mají právo uzavřít dohodu o zastupování a podpoře reprezentanta. Konkrétně § 7 odst. 2:

„(2) Pro rozhodnutí, zda je dospělý nezpůsobilý uzavřít dohodu o reprezentaci sestávající z jednoho nebo několika standardních ustanovení jmenovaných v § 7 nebo změny nebo zrušení kteréhokoli z těchto ustanovení, musí být zváženy všechny relevantní faktory, například:

(a) zda dospělý vyjadřuje přání, aby reprezentant učinil, pomohl učinit nebo přestal činit rozhodnutí;

(b) zda dospělý dává najevo volby a preference a zda může vyjádřit pocity souhlasu či nesouhlasu vůči ostatním;

(c) zda si je dospělý vědom toho, že uzavření dohody o reprezentaci nebo změna nebo odstoupení od některých jejích ustanovení znamená, že reprezentant bude moci činit, případně nebude moci činit rozhodnutí a volby, které budou mít na dospělého vliv;

(d) zda je dospělý s reprezentantem ve vztahu, který lze charakterizovat jako vztah důvěry.“

Je zde tedy zřejmý přechod od vize nutnosti porozumění textu a jeho obsahu k tomu, že rozhodnutí o zastoupení a podpoře můžeme učinit i bez toho, abychom byli schopni text pojmout, za předpokladu, že ještě dovedeme sdělovat okolí svoje preference (ať už jakýmkoli způsobem komunikace), a že máme vůči určité osobě důvěru ji tímto rozhodováním pověřit, s vědomím, že tím může ovlivnit věci našeho života.

Vznik zastoupení

Jak už bylo zmíněno, prvním předpokladem pro vznik zastoupení je dohoda mezi zástupcem a zastoupeným. Zástupcem však může být pouze osoba z řad členů domácnosti, tedy potomek, předek, sourozenec, manžel, partner, případně i osoba, která se zastoupeným žila před vznikem zastoupení ve společné domácnosti alespoň tři roky.

Další nezbytnou podmínkou je nutnost schválení této dohody soudem. Teprve po té je dohoda účinná. Soud by přitom v rámci řízení o schválení dohody měl vyvinout

¹² Dohodu upravuje zákon o této dohodě, The Representation Agreement Act, RSBC 1996, kap. 405 (pracováno s úpravou ke dni 12. 6. 2013).

patřičné úsilí, aby skutečně zjistil názor zastoupeného, a to i za použití takového způsobu dorozumívání, jež si zastoupený zvolí.¹³ Soud musí vždy zjistit, zda jsou tu podmínky pro schválení zastoupení, zda tu není konflikt zájmu, zda je rozhodnutí osoby s postižením svobodné. Toto je v podstatě jediná kontrola zastoupení. Po schválení dohody soud skutečnost, že má osoba zástupce z řad členů domácnosti, nechává zapsat do evidence obyvatel.¹⁴

Obsah zastoupení

Zákonodárce předpokládá, že zástupce bude osobu zastupovat v obvyklých záležitostech, podle životních poměrů zastoupeného.¹⁵ Můžeme si typicky představit nákupy jídla, potřeb pro domácnost, úhradu léků, nájmu a energií, vyřizování žádostí o sociální dávky a další. Nikoli tedy rozhodnutí o umístění osoby do pobytového zařízení sociálních služeb na dobu neurčitou. Důvodem je skutečnost, že zastoupení je mnohem méně formální než klasické opatrovnictví a chybí kontrola, jaká je u opatrovnictví. Lze se domnívat, že rozsah zastoupení není překročitelný a že pro neběžné právní jednání (např. převod nemovitosti) by měl být soudem ustanoven opatrovník pro konkrétní záležitost.

Pokud se jedná o nakládání s příjmy zastoupeného, pak zástupce může s těmito nakládat v rozsahu potřebném pro obstarávání obvyklých záležitostí, jak to odpovídá životním poměrům zastoupeného.¹⁶ Ovšem s peněžními prostředky na účtu zastoupeného zástupce může nakládat měsíčně jen do výše životního minima jednotlivce. Tento limit nebyl vhodně zvolen. Není žádný důvod, proč by se výše peněz, se kterou může zástupce manipulovat, měla řídit výší životního minima jednotlivce. Navíc tato hranice by mohla být natolik nízká,¹⁷ že by reálně znemožňovala základní funkce zástupce.

Další oblastí, ve které může zástupce spolurozhodovat, je zajišťování zdravotních služeb. Je však třeba zdůraznit, že osoba mající zástupce není omezená ve svéprávnosti, a proto rozhoduje o léčbě i sama. Limitem pro možné spolurozhodnutí o zdravotní péči je souhlas se zásahem do duševní či tělesné integrity člověka s trvalými následky, který zástupce není oprávněn učinit. Samozřejmě lze ale smluvně pravomoc zástupce udělovat souhlas s úkony zdravotní péče zcela vyloučit. Zákon stanoví, že při výkonu své funkce musí zástupce dbát o ochranu zájmů zastoupeného a naplňování jeho práv i o to, aby způsob jeho života nebyl v rozporu s jeho schopnostmi a aby, nelze-li tomu rozumně odporovat, odpovídal i jeho zvláštním představám a přáním.¹⁸ Tím je jasně zdůrazněna priorita vůle a přání zastoupeného.

¹³ Viz § 50 NOZ.

¹⁴ Viz § 3 odst. 3, zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel.

¹⁵ Viz § 52 odst. 1 NOZ.

¹⁶ Viz § 52 odst. 2 NOZ.

¹⁷ Například výše životního minima jednotlivce byla k 1. 1. 2014 částka 3 410 Kč.

¹⁸ Viz § 51 NOZ.

Kontrola zástupce

Důležitým prvek, o kterém dosud nebylo pojednáno, je kontrola zástupce. Bohužel, zákon s ní v současné situaci žádným způsobem nepracuje. Proto by se tento velmi „měkce“ nastavený institut mohl stát pro osoby s postižením nebezpečným, neboť by mohly být vystaveny zneužívání ze strany zástupců. Proto lze doporučit zakomponování potřebných kontrolních prvků alespoň do smluv, například za pomoci:

- zavedení přítomnosti svědka (či svědků) při uzavírání smlouvy;
- zavázání třetí strany ke smlouvě – tzv. kontrolní osoby, která by mohla kdykoli hovořit o samotě s osobou s postižením, měla by právo požadovat k nahlédnutí dokumenty zástupce a tyto kontrolovat, měla by právo žádat od zástupce potřebné informace, měla by povinnost nahlásit konflikt zájmů mezi zástupcem a zastoupeným i vůli zastoupeného ukončit smlouvu soudu;
- stanovení finanční částky, jejíž překročení musí být zástupcem dokladováno;
- limitace trvání smlouvy, s možností jejího prodloužení opět se souhlasem soudu;
- stanovení povinnosti zástupce nahlásit soudu vůli zastoupeného dohodu ukončit.

Zánik zastoupení

Zastoupení vždy zanikne v případě, že jedna ze stran smlouvy zemře, případně lze dovodit, že i v případě, pokud by zástupce ztratil své postavení člena domácnosti, jak jej vyžaduje zákon.¹⁹ Dále zastoupení zaniká v případě, že jedna ze stran sdělí vůli již dále v zastupování nepokračovat (u zastoupené osoby postačí schopnost projevit toto přání),²⁰ případně se na tom obě shodnou. Bohužel zákonodárce již neřeší faktickou situaci, kdy by osoba s postižením měla být chráněna i jistou dobu po té, co zástupce vysloví, že již dále nechce funkci vykonávat, či ztratí postavení člena domácnosti. Proto by bylo vhodné do smlouvy takovou povinnost upravit. Je také možné navázat okamžik účinnosti ukončení smlouvy na doručení tohoto sdělení soudu. Ten by měl následně nechat upravit příslušný záznam v evidenci obyvatel.

Zákon dále uvádí jako důvod zániku skutečnost, kdy soud jmenuje osobě opatrovníka.²¹ Může však vznikat otázka, proč by tomu tak mělo být. Cílem tohoto pravidla bylo zabránit zdvojení pravomocí osob, které člověka s postižením zastupují. Pokud je ale opatrovník jmenován pro určitou konkrétní záležitost (například převod majetku), pak není důvod funkci zástupce ukončovat a obě formy zastoupení mohou bez kolize existovat vedle sebe. Podobně to pak platí o jiných zástupcích osoby, případně o podpůrci. Vzhledem k tomu, že podpůrce za osobu nikdy právně nejedná, pouze jí poskytuje nápomoc při rozhodování, opět nedochází k žádnému střetu v oblasti působení zástupce a není důvod institut ukončovat.

¹⁹ Viz § 49 odst. 1 NOZ.

²⁰ Viz § 54 odst. 1 NOZ.

²¹ Viz § 54 odst. 1 NOZ.

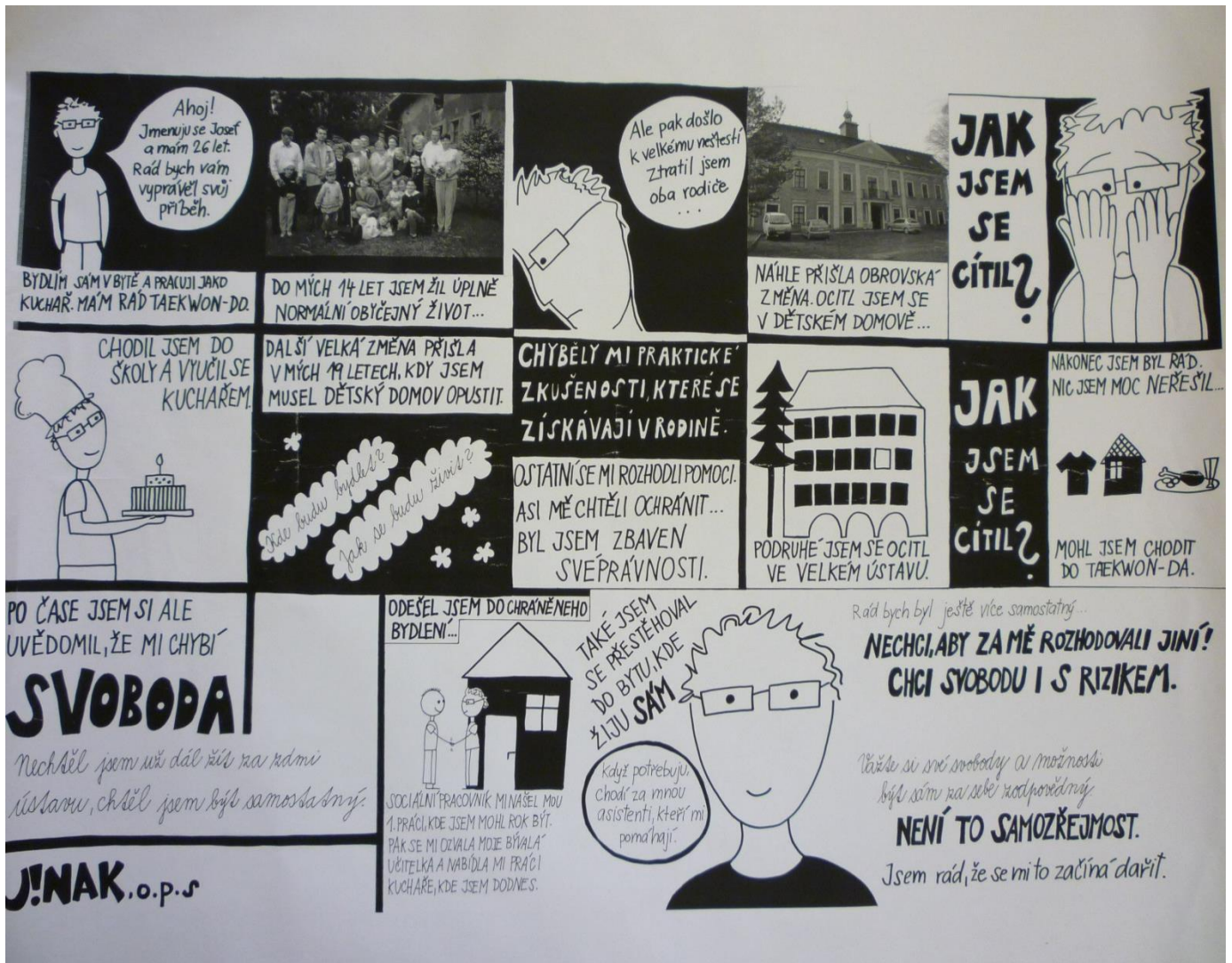
Slovo na závěr

Je velmi dobře, že nová právní úprava přináší alternativy k omezení svéprávnosti. Bylo jich již dlouho třeba. Teď je však na osobách s postižením, na jejich rodinách, na sociálních pracovnících, soudních osobách, úřednících i všech dalších zainteresovaných subjektech, aby se s těmito novými nástroji naučili co nejlépe pracovat. Neočekávejme, že k tomu dojde přes noc. Přesto však již první kroky byly učiněny, soudy začínají tyto instituty aplikovat a jistě brzy dojde k zavedení dobré praxe i v této oblasti.

„Nechci, aby za mě rozhodovali jiní! Chci svobodu i s rizikem.“

Příběh Josefa a jeho cesty k samostatnosti.

Na vytvoření tohoto plakátu se podíleli pracovníci JINAK, o.p.s

JINAK, o.p.s.
www.jinakops.cz

Role sociální služby ve vztahu k opatrovnictví, omezení svéprávnosti a jeho alternativy po reformě

(Barbora Rittichová, právnička se zaměřením na oblast lidských práv)

Uplynul již víc než rok a půl od účinnosti nového občanského zákoníku i souvisejících předpisů, které přinesly zásadní změnu v právní úpravě svéprávnosti a opatrovnictví. Změnilo se však něco v praxi? A mění se postavení sociální služby v souvislosti s nacházením vhodného právního opatření pro osoby se zdravotním postižením? Pojdme se tedy zabývat jednotlivými instituty a připomeňme si aktuální roli sociální služby v řešení statusových otázek jejich klientů.

Svéprávnost, práce s rizikem a plánování

Nová právní úprava již neumožňuje osoby zbavit svéprávnosti, pouze v ní omezit.²² Velmi se však zpřísnila pravidla proto, kdy je tak možno učinit. Zatímco dříve stačil fakt, že člověk trpěl duševní poruchou, nikoli jen přechodnou, a zároveň zde byla plná či částečná neschopnost činit právní jednání (dříve právní úkony), dnes je podmínek, které musí být splněny, mnohem více. Souvisí to s tím, že omezení svéprávnosti má být zcela krajním zásahem. Mimo informace o zdravotním stavu musí soud pracovat s tím, jaké jsou schopnosti a dovednosti dané osoby, respektive rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti. V rámci řízení musí člověka zhlédnout, aby měl také osobní kontakt s tím, o kom rozhoduje. Zcela nově však zákon stanovuje, že omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření. Právě zde je velký potenciál sociální služby v tom, poskytnout v řízení důležité informace o klientovi a zabránit tak zcela neúčelnému omezení svéprávnosti.

Znalecký posudek nesmí být v řízení o svéprávnosti jediným důkazem²³ a zákon mu také nedává žádné vyšší či důležitější postavení než mají v řízení ostatní důkazy. (Dle poslední připravované novely civilních procesních předpisů by už v určitých případech ani neměl být povinnou součástí řízení o svéprávnosti.)²⁴ Nová právní úprava naopak dává velký prostor dalším informacím o klientovi sociální služby. Vzhledem k tomu, že využívání sociální služby je pro klienty se zdravotním postižením většinou dlouhodobou záležitostí, ať se již jedná o službu pobytovou či ambulantní, právě poskytovatel sociální služby má jedny z nejlepších informací o schopnostech, osobnosti a aktuální životní situaci klienta. Poskytovatel je velmi dobře obeznámen s tím, jakou faktickou podporu jeho klient potřebuje, zda dokáže samostatně hospodařit s určitou finanční částkou, zda je důvěřivý, zda se

²² Občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., § 55 (dále jen NOZ).

²³ Nález Ústavní soudu ČR č. II. ÚS 2630/07 ze dne 13. 12. 2007.

²⁴ Stav návrhu novely NOZ a souvisejících předpisů ke dni 15. 8. 2015, aktuálně v rozhodovacím procesu legislativní rady vlády, konkrétně novela zákona o zvláštních řízeních soudních, č. 292/2013 Sb., (dále jen ZŘS), vložen nový § 38 odst. 4.

pohybuje sám mimo zařízení apod. Na rozdíl od znaleckého zkoumání má služba, a to zejména pobytová, tu výhodu, že se nejedná jen o jedno hodinové setkání s klientem nad testy jeho schopností, ale že tyto hodnotí pravidelně a opakovaně, v různých situacích. Nový zákon vytváří prostor pro to, aby se k oblasti právních jednání a svéprávnosti přistupovalo stejným způsobem jako k práci s rizikem. Je třeba vyhodnotit, kde člověku v oblasti právních jednání hrozí nepřiměřené riziko (nedokáže hospodařit se svými penězi, nedokáže si sám vyřídit věci na úřadech, snadno se zaváže k nevýhodné smlouvě), a poté je třeba zamyslet se nad tím, jaká potřeba z toho pro člověka vyplývá, jaké opatření by nepřiměřené riziko dokázalo kompenzovat. Zda je touto potřebou pouze existence osoby, která bude člověku s právními jednáními pomáhat, nebo která by je případně měla činit za něj.

Při vyhodnocování by určitě měly být zpracovány informace o tom, v jakém žije klient prostředí a jakou podporu využívá. Měly by být vytipovány situace, které člověka nepřiměřeně ohrožují a jakým způsobem se s rizikem pracuje. Nepochybně je tedy rozdíl v tom, zda klient žije sám v bytě v Praze, kam se přestěhoval teprve nedávno z jiného prostředí, a v tom, zda žije v horské oblasti, ve vesnici, ve službě ústavního typu, kdy vycházky jsou mu umožňovány jen s podporou z řad pracovníků. Pochopitelně je zásadní zda klient verbálně komunikuje, zda dokáže číst a psát, zda se dokáže podepsat, zda telefonuje, zda pracuje s internetem. I to mohou být potenciální rizika pro uzavření poškozujících smluv. Velmi důležité je to, jakou podporu klient využívá. Zda například zvládne sám nákup jízdenky na tramvaj, vyzvednutí pošty, vyřízení věci na úřadu apod. Právní jednání mají mnoho podob, od koupě kávy v automatu, po úvěrové smlouvy a nákup nemovitostí. Různí klienti pak mají různou míru schopností pro uzavírání těchto jednání.

Je velmi důležité zdůraznit, že neplatí přímá úměra o tom, že čím vyšší je potřebná míra podpory osoby (např. po 24 hodin každý den), tím vyšší by mělo být její omezení (například na omezení na vše vyjma běžných záležitostí každodenního života). Tento výklad je nesprávný. U osoby, která nekomunikuje písemně a téměř ani verbálně, nepracuje s internetem ani telefonem, je potenciální hrozba uzavření poškozujících smlouv téměř nulová. Není tedy důvod, proč by měl soud deklarovat, že ji omezuje v možnosti činit vybraná právní jednání. Takové rozhodnutí by objektivně nebylo způsobitelné přispět k ochraně člověka. V těchto případech je však nezbytné stanovit osobu, která bude různé záležitosti zařizovat – například zástupce z členů domácnosti či opatrovníka s potřebnými pravomocemi pro uzavírání nejrůznější smluv, zastupování v různých typech řízení atd. Tohoto opatrovníka bez omezení svéprávnosti je možné ustanovit i bez toho, aby osoba s postižením musela podat návrh soudu.²⁵

Sociální služba tak může být velmi kvalitním zdrojem informací pro soudní řízení, ale primárně především pro pomoc a podporu člověka s postižením a jeho blízkých při výběru vhodného právního opatření, či jejich kombinací. Mnoho pracovníků sociálních služeb již prošlo školením o nových právních možnostech řešení statusu

²⁵ Konkrétně by soud ustanovil opatrovníka dle § 465 odst. 1 NOZ, tedy je-li to potřeba k ochraně zájmů osoby, v případě že ji zdravotní stav působí obtíže při správě jejího jmění nebo hájení práv.

osob s postižením. V praxi jsou však často blízcí z řad rodiny přesvědčeni o tom, že jejich zletilé dítě „nic nezvládne a je třeba ho úplně omezit“. Nevhodné rady odborníků, kteří nejsou obeznámeni o nových nástrojích (například zdravotnický personál, osoba na úřadě apod.), pak mohou tyto osoby vést k mylným představám o výběru vhodného právního nástroje.

Řízení o svéprávnosti a alternativách k omezení

Právě v řízení o svéprávnosti, případně o jeho alternativách může služba vhodně poskytnout výše zmíněné informace. Často lze ale slyšet stížnosti služeb na to, že reálně nejsou do procesu vtaženy. Možností, jak se věci reálně účastnit, je však mnoho.

a) Služba jako účastník řízení – návrhovatel

Ačkoli zákon²⁶ výslovně uvádí, že návrh na zahájení řízení může podat zdravotní ústav, již dle předchozího stanoviska Nejvyššího soudu má stejné postavení i ústav sociální péče, který má právní subjektivitu,²⁷ v dnešní době tedy i poskytovatel sociálních služeb, který má právní osobnost²⁸ (bez ohledu na typ poskytované služby). Cílem ustanovení nepochybně je, aby ten, kdo o osobu pečuje, mohl této pomoci k vhodné úpravě jejího právního statusu tak, aby nebyla ohrožena a zároveň byla vhodně zabezpečena, tedy aby mohl na soud podat návrh např. na navrácení její svéprávnosti. Jako účastník má pak různě široká oprávnění, například navrhopat provedení důkazů, vyjadřovat se k nim, podávat odvolání, jsou mu také doručovány dokumenty.

b) Služba jako subjekt podávající odborné vyjádření

Nejen soudní znalec, ale i sociální služba může do řízení podat své odborné vyjádření, například o schopnostech a dovednostech člověka, o míře jeho podpory, o práci s riziky, o prostředí, ve kterém žije. Vyjádření může být poskytnuto jak ve formě písemné, tak i ústní.

c) Služba (její pracovníci) v pozici svědka

Svědkiem v řízení může být i pracovník služby, který svými smysly zachytil významné skutečnosti pro dané řízení – tedy vidí, slyší jaké jsou schopnosti klienta, například sám o něj pečuje, ví, jak zvládá rizika apod. O tom může podat u soudu své svědectví.

d) Služba (její pracovníci) jako zástupce pro řízení

V praxi může dojít také k situaci, kdy klient požádá pracovníka služby, kterému

²⁶ Zákon o zvláštních řízeních správních, § 35 odst. 1.

²⁷ Stanovisko občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu České socialistické republiky, Cpj 35/83 ze dne 2. 12. 1983, uvedeno ve Sbírce soudních rozhodnutí 2/1984.

²⁸ Dle § 15 odst. 1 NOZ „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.“

důvěřuje, zda by mu pomohl se zastupováním jeho práv v řízení. Pak může být taková osoba zvolena zmocněncem pro řízení,²⁹ udělením plné moci (tu může udělit i klient dříve zbavený způsobilosti k právním úkonům, respektive omezený ve svéprávnosti).³⁰ Může uplatňovat za klienta všechna jeho práva jeho jménem, jsou mu doručovány veškeré dokumenty.

e) Služba poskytující pomoc při soupisu podání

V neposlední řadě to může být služba, nejen rodina či právní zástupce, kdo pomáhá klientovi vytvořit právní podání určené soudu, ve kterém navrhuje vhodné opatření pro jeho podporu, či jejich vzájemné kombinace. Typicky může jít o návrh smlouvy o nápomoci při rozhodování (neboli smlouvu o podpoře při rozhodování), návrh na schválení zastoupení členem domácnosti, návrh na ustanovení opatrovníka i bez omezení svéprávnosti.³¹ I jednoduché podání soud musí vzít v potaz. Z povahy nesporných řízení není pro soud problém si další nezbytné skutečnosti zjistit během řízení a může například smlouvu o nápomoci doplnit do protokolu při jednání.

V těchto různých rolích může služba pomoci dodat potřebné informace o klientovi a pomoci nalézt nejlepší možné právní opatření, plně v souladu s vůlí a zájmy člověka s postižením. Reálně může být také určitým hlídačem proti tomu, aby nedošlo k nadměrnému omezení klienta v jeho právech, nebo aby nedocházelo k omezením, která jsou svoji povahou nesmyslná. Bohužel, v soudní praxi se po reformě takto vyskytla mnohá omezení, například na uzavírání smlouvy o sociálních službách, na právo žádat o sociální dávky, na osobní styk s vlastním dítětem,³² na právo uzavřít manželství³³ či v oblasti majetku omezení na hospodaření s jednou korunou ročně nebo pouze na běžné záležitosti každodenního života. S takovými rozhodnutími je třeba pracovat, ideálně tak, aby takto vůbec nebyly ve výroku formulovány. Aktivní zapojení sociální služby, ať již v rámci jednání u soudu prvního stupně či při podání odvolání, či pomoci při jeho přípravě je jistě žádoucí.³⁴

Opatrovnictví

Stejně jako při řešení svéprávnosti i při řešení otázky opatrovnické má služba svoji

²⁹ Dle § 37 odst. 1 ZŘS.

³⁰ Dle § 3032 a 3033 NOZ jsou osoby dříve omezené či zbavené ve způsobilosti k právním úkonům považované za osoby omezené ve svéprávnosti, a to až do doby dalšího rozhodnutí soudu o jejich statusu, nejdéle však do 31.12.2016.

³¹ Dle § 469 NOZ.

³² Zákaz styku s vlastním dítětem by měl být opatřením vždy naprosto mimořádným, například v souvislosti s trestnou činností rodiče vůči dítěti, například ublížení na zdraví. Nesmí jít o preventivní prvek, kdy jen kvůli slabší pozici rodiče s postižením, jeho nedostatečným znalostem rodičovských kompetencí má dojít „pro jistotu“, bez dalších důvodů k úplnému zákazu styku mezi ním a dítětem.

³³ V našem právním řádu existuje množství opatření řešících jak finanční zabezpečení manžela, tak reagující např. na násilí mezi partnery. Není tedy důvod, proč by mělo být pro zjednodušení věci voleno zcela extrémní řešení.

³⁴ Příklad z praxe o vhodné podpoře služby svému klientovi v řízení o svéprávnosti poskytl Rytmus Benešov ve svém bulletinu, Rytmus bulletin, č. 2, ročník 2, 2015, Benešov, s. 2. Dostupné zde: http://benesov.rytmus.org/cms162/uploads/file/bulletin/bulletin_2-2015.pdf.

významnou roli. Nelze jen opomenout primární pravidlo,³⁵ a to že opatrovníkem nemůže být ten, kdo je provozovatelem zařízení, kde opatrovanec pobývá nebo které mu poskytuje služby, nebo osoba závislá na takovém zařízení. Nemůže jím být tedy typicky pobytová sociální služba a její zaměstnanci.

Ačkoli je dle NOZ vždy pro soud prvotní vůle opatrovance o tom, kdo by měl být jeho opatrovníkem, není možné ustanovit do funkce jakoukoli osobu. Vždy to může být jen osoba zcela svéprávná, jejíž zájmy nejsou v konfliktu s osobou s postižením. Mnoho soudů si snaží o potenciálních opatrovnících zjišťovat některé údaje (například z rejstříku trestů, z obce, informace o sociálním prostředí opatrovníka apod.), ne vždy je to dostačující. Pokud však má služba důvodné pochybnosti o osobě navrhovaného opatrovníka, měla by je soudu sdělit (může jít například o opakované problémy s platbou za služby, o významných dluzích, o závažných závislostech, násilí vůči osobě s postižením, dlouhodobý nezájem o ni apod.). To jsou jistě velmi podstatné skutečnosti, které by měl soud dostatečně prověřit před tím, než osobu do funkce skutečně ustanoví. Služba má většinou dobrý přehled o rodinném prostředí osoby.

Pokud je opatrovník již ustanoven, má služba svoji roli mimo jiné i při jeho neformální kontrole. Množství soudů, stejně jako v době předchozí, žádá sociální službu o to, aby poskytla informaci o situaci opatrovance, respektive o opatrovníkovi. Služba tak na základě podaných zpráv umožňuje srovnání informací poskytnutých opatrovancem, opatrovníkem, případně obcí, aby tak soud mohl dojít k závěru o tom, zda opatrovník vykonává svoji funkci řádně. Nemusí tak činit pouze na vyzvání soudu, ale může soud informovat sama, případně i iniciovat proces o výměnu opatrovníka či jen projednání stížnosti na něj.

Nově může být ale sociální služba iniciátorem vzniku opatrovnické rady. Může být totiž právnickou osobou, jejíž hlavní činnost spočívá v péči o osoby se zdravotním postižením a ochraně jejich zájmů.³⁶ Ta může požádat opatrovníka o to, aby zahájil úkony směřující ke vzniku rady, tedy aby svolal tzv. ustavující schůzi. Pokud se ale jedná o kvalifikovanou pečující osobu, tedy takovou, která navíc působí v ČR nepřetržitě alespoň tři roky a je s opatrovancem v pravidelném spojení aspoň tři měsíce, pak má dokonce právo být členem opatrovnické rady, účastnit se tedy jejich setkání, hlasovat na nich. Reálně tedy získává právo spolurozhodovat o opatrovancových záležitostech, vyjadřovat k vybraným jednáním opatrovníka i právo být informována o správě jmění či dalších skutečnostech týkajících se opatrovnické činnosti. Služba tak může být dobrým doplněním týmu rady, který má zájem na kvalitním plánování a realizaci záležitostí dle přání a zájmů člověka pod opatrovnictvím.

Pokud však služba nemá postavení člena rady, neznamená to, že nemůže nijak reagovat na případ, kdy opatrovník jedná nebo chce jednat v rozporu s vůlí či zájmem člověka s postižením. Služba může kdykoli informovat soud, případně dát podnět k tomu, aby byl v určité věci ustanoven kolizní opatrovník, namísto opatrovníka stálého, tedy aby tento jiný opatrovník v určité věci hájil zájmy osoby pod

³⁵ Dle § 63 NOZ.

³⁶ Dle § 484 NOZ.

opatrovnictvím.

Sociální služba však primárně bude pro opatrovníka partnerem, nikoli jen hlídačem řádného výkonu. Kvalitní komunikace mezi službou a opatrovníkem bude jistě základem dobrých vztahů. A právě profesionálové mohou opatrovníkovi pomoci například i připravit, dodat potřebné podklady pro schvalování určitých právních jednání (typicky smlouvy o sociální službě), aby tak rozhodnutí soudu již proběhlo bez komplikací. Pro služby procházející procesem transformace, který je spojen s mnohým významným právním jednáním, které je třeba schvalovat radou či soudem, je pak spolupráce na přípravě dokumentů o to důležitější, aby vše proběhlo řádně a včas.

Ačkoli sociální služba nemůže plnit roli opatrovníka a nemůže rozhodovat za uživatele o tom, které právní opatření k jeho podpoře je pro něj nejvhodnější, zůstává jí nadále specifické postavení. Služba je významným subjektem pro život osoby s postižením, tím kdo zajišťuje určitou podporu a péči. Je však i partnerem opatrovníka, případně zástupce z členů domácnosti, podpůrce či třeba jen zvláštního příjemce dávek. Dobrý vztah mezi klientem a jeho zástupcem či podpůrcem je jistě základem pro maximální respekt k přáním a zájmům osoby s postižením i jejich realizaci v praxi.

Proč je nutné oddělovat roli veřejného opatrovníka od sociálního pracovníka?

(Bernarda Urbancová, vedoucí odboru sociálních věcí - Magistrát města Havířov)

Jasně vymezit roli opatrovníka a roli sociálního pracovníka je naprosto nezbytné pro kvalitní fungování výkonu veřejného opatrovnictví. Základní pravidla pro výkon opatrovnictví stanoví nový občanský zákoník. Tato pravidla odráží posun od medicínského modelu (modelu péče) k modelu sociálnímu (modelu podpory). Sociální odbor města Havířov představuje koncept veřejného opatrovnictví.

Hlavní úlohou opatrovníka je starat se o naplnění opatrovancových práv a chránit jeho zájmy. Tuto úlohu se snažíme v roli veřejného opatrovníka co nejlépe naplnit. Ale není to tak pro obce zcela jednoduché, a to mj. i z důvodu, že není plně definováno, co přesně patří mezi povinnosti a práva opatrovníka, a tedy co výkon opatrovnictví vlastně obnáší. V některých obcích je také problémem nedostatek úředníků schopných vykonávat opatrovnictví, chybí vzdělávací programy a metodické pokyny. Velmi často dochází k tomu, že má opatrovník na starosti i jinou než opatrovnickou agendu a opatrovnictví tak de facto vykonává ve svém volném čase. V mnoha případech opatrovníci suplují práci sociálních pracovníků. Zejména na obcích tzv. II. a III. typu vykonávají často opatrovnictví osoby, které jsou současně pověřeny k výkonu sociální práce u těch samých osob, jimž vykonávají opatrovnictví. Stává se pak, že dochází ke zmatku v oddělování sociální práce a opatrovnictví. Vedou se diskuse o tom, zda opatrovník má vykonávat ve vztahu k člověku sociální práci, či nikoliv, zda je vhodné, aby byli sociální pracovníci zároveň veřejnými opatrovníky. Proto je nezbytné sociální práci a opatrovnictví odlišovat. Opatrovník právně jedná v mezích svého zmocnění (tzn. v rozsahu stanoveném soudem), což znamená, že například nezajišťuje fakticky samotnou činnost, nečiní za opatrovance všechny úkony, nezajišťuje pro něj např. práci, ale poskytuje mu podporu při jednání na příslušném úřadu práce. Zjišťuje rovněž jeho přání, pomáhá mu rozhodnout se a respektuje jeho rozhodnutí, pokud je to možné. Koná vždy pokud možno v souladu s jeho přáním a vůlí.

Vymezení role veřejného opatrovníka

Problematika výkonu opatrovnictví je pro pracovníky odboru sociálních věcí Magistrátu města Havířova velmi náročná, a to nejen z pohledu legislativy k této oblasti, ale i z pohledu sociální práce. Zajištění péče o občana omezeného ve svéprávnosti představuje jeden z nejobtížnějších úkolů sociální práce. Obdobně jako na mnohých jiných odborech sociálních věcí i u nás byl výkon veřejného opatrovníka propleten výkonem sociální práce. Bylo velmi těžké určit hranici, kde končí výkon opatrovnictví a kde začíná sociální práce s klientem. Nelze přehlédnout i velkou časovou náročnost pro opatrovníka a sociálního pracovníka v jedné osobě,

kdy je nutné řádně zabezpečit všechny úkony, kroky spojené s potřebami opatrovance. Rozhodli jsme se tuto situaci řešit změnou dosavadní praxe výkonu funkce veřejného opatrovníka. K rozhodnutí nás rovněž vedla i skutečnost, že zákon o sociálních službách řeší otázku odborné kvalifikace. Naše pracovnice, které vykonávají funkci veřejného opatrovníka, tuto odbornou kvalifikaci pro výkon sociální práce nespĺňují (kterou však v mnohém fakticky v rámci výkonu své agendy fakticky vykonávaly).

Abychom naplnili potřebu oddělit sociální práci a výkon opatrovnictví, rozhodli jsme se k úpravě stávající organizace práce na oddělení. Pracovnicím, vykonávajícím agendu veřejného opatrovníka, jsme ponechali v náplni práce „čistý výkon opatrovníka“ a pro výkon sociální práce na tomto úseku jsme vyčlenili z řad terénních sociálních pracovníků dvě sociální pracovnice. Ty, kromě zajišťování péče o opatrovance v rámci veřejného opatrovnictví, zabezpečují sociální práci, kdy mj. provádí sociální šetření na základě dožádání soudu u osob ustanovených opatrovníky osob omezených ve svéprávnosti a u osob, u kterých byl podán návrh na omezení svéprávnosti nebo bylo zahájeno řízení o svéprávnosti a opatrovnictví člověka. V tomto případě jde o výkon sociální práce a sociálního poradenství sociálním pracovníkem (tzn. pracovníkem s kvalifikací sociálního pracovníka dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů) prostřednictvím metody sociální práce - sociálním šetřením.

Ze spisové dokumentace musí být jasné rozlišení mezi úkony sociální práce a mezi úkony opatrovnictví, a to mj. i proto, že opatrovnictví podléhá kontrole ze strany soudu, výkon sociální práce pak orgánu oprávněnému ke kontrole výkonu této činnosti. V rámci výkonu sociální práce je nezbytné posouzení sociální situace opatrovance, zpracování sociální anamnézy a prognózy vývoje situace, včetně sociálních vztahů, vazeb apod. Je nutné rozkrytí možnosti řešení opatrovancovy situace do budoucna, neboť je potřebné řešit nejen aktuální situaci, ale hledat perspektivy v řešení do budoucna.

Náplň práce opatrovníka

S výkonem agendy opatrovníka samozřejmě souvisí celá řada úkonů, které jsou nutné pro řádný výkon této funkce, ale především pro kompletní ochranu opatrovance (jeho osoby, majetku, zdraví atp.). Proto byl pro výkon opatrovnictví zpracován příkaz vedoucí odboru sociálních věcí k postupu zaměstnanců pověřených výkonem funkce veřejného opatrovníka osob omezených ve svéprávnosti, kterým byla nastavena pravidla práce se spisovou dokumentací, pravidla na úseku hospodaření s majetkem opatrovance, spolupráce s jinými institucemi, orgány apod. Jakmile je usnesení o ustanovení opatrovníka pravomocné, pracovník:

- naváže osobní kontakt s opatrovancem;
- navštíví ho v místě jeho pobytu, kde pořídí soupis jeho majetku, a to včetně fotodokumentace;
- zavede jeho osobní a účetnický spis;

- zjistí kontakty na rodinné příslušníky, pokud tito dosud nebyli osloveni;
- naváže spolupráci s praktickým, popř. odborným lékařem;
- orgánům a organizacím doloží opatrovnickou listinu pro budoucí komunikaci s nimi;
- oznámí poskytovateli poštovních služeb adresu, na kterou bude doručovat zásilky, u nichž je nutný podpis adresáta;
- zajistí změnu zasílání důchodu a dávek;
- zajistí zrušení případných účtů u bankovních společností;
- v katastru nemovitostí ověří případný majetek;
- v případě, že opatrovanec bydlí ve vlastním bytě, zajistí pojištění domácnosti, navede platby na SIPO, zjistí případné dluhy klienta na bydlení a zajistí splátkový kalendář;
- uplatní žádosti o přijetí do zařízení s celoročním pobytem.

1. Návštěvy opatrovance

Cílem prvního kontaktu s opatrovancem je získání informací o něm, představení opatrovníka, vysvětlení jeho role a institutu opatrovnictví. V rámci pohovoru zjistí rodinnou a zdravotní anamnézu, základní majetkové poměry, informace o osobních dokladech, zdravotní pojišťovně, účtech, uzavřených smlouvách. Nezbytnou součástí je zjištění představ, přání, potřeb, názorů, schopností a možností opatrovance a zjistit v jaké oblasti bude potřebovat pomoc. Zjišťují se pouze takové údaje, které jsou nezbytné k výkonu funkce opatrovníka s ohledem na rozsah omezení svéprávnosti. Je-li ve zdravotnickém či jiném zařízení, slouží návštěva ke zjištění zdravotního stavu, ke zjištění doby hospitalizace apod. Jedná-li se o pobytové zařízení, které mu poskytuje sociální služby, zjišťuje se kromě zdravotního stavu vhodnost umístění v daném zařízení, jeho potřeby, podmínky pobytu, úhrady za pobyt, smlouvy apod. O návštěvách opatrovance a o jednáních vždy pořizuje pracovník písemný záznam.

2. Založení spisové dokumentace

Sociální pracovník zajistí vyznačení doložky právní moci na usnesení soudu o ustanovení města opatrovníkem. Na základě první schůzky zavede osobní spis.

Osobní spis opatrovance obsahuje:

základní údaje

- jméno a příjmení, datum a místo narození, rodné číslo, adresu trvalého pobytu, příp. adresu faktického pobytu, doručovací adresu, rodinný stav, děti, rodinné příslušníky (rodiče, sourozence), další příbuzné;

finanční údaje

- číslo účtu, číslo SIPO, pojištění (domácnosti, životní atd.), spoření (např. stavební), majetek ve vlastnictví, vozidlo, daně;

ostatní závazky

- internet, TV, rádio, kabelová TV atd., případně termíny dalších povinných pravidelných plateb (např. odpady);

ostatní údaje

- uvedení rozsahu svéprávnosti, jméno pověřené osobu výkonem funkce opatrovníka, jméno ošetřujícího lékaře, odborného lékaře, název zdravotní pojišťovny, telefonní číslo, příp. e-mail opatrovance, druh důchodu, druh průkazu mimořádných výhod, sociální či jiné dávky, sociální služby.

V osobním spisu se zakládají dostupné osobní doklady a doklady o majetkových a jiných právech opatrovance, popř. jejich opisy, tj.:

- pravomocný rozsudek o omezení svéprávnosti, pravomocné usnesení soudu o ustanovení města opatrovníkem;
- rodné listy a další matriční a osobní doklady, vysvědčení;
- rozhodnutí a dohody týkající se užívání bytu;
- smlouvy a doklady ve věcech, k nimž není opatrovanec způsobilý (např. pojistky, smlouvy o bankovních účtech, rozpis inkasa, pracovní smlouvy, důchodové výměry, doklady o dědictví, kupní a darovací smlouvy);
- soudní rozhodnutí vydaná ve věcech, v nichž byl opatrovanec účastníkem řízení;
- veškeré opisy podání učiněných opatrovníkem za opatrovance, odpovědi na ně,
- další důležitá úřední korespondence (např. zprávy pro soud, žádosti k soudu o schválení neběžných úkonů);
- záznamy ze vzájemných návštěv a jednání;
- doklady opatrovance do doby jeho umístění do vhodného zařízení sociálních služeb.

3. Evidence hospodaření s majetkem a financemi

Opatrovník bude hospodařit s finanční hotovostí a majetkem opatrovance, uzavírat smlouvy související s majetkem a financemi. Nejde-li o běžnou záležitost, nechávají se tyto záležitosti schválit u příslušného soudu. Evidence hospodaření s financemi opatrovance obsahuje veškeré údaje o finančním hospodaření s jeho prostředky - ty jsou vedeny elektronicky a v tištěné formě jsou založeny ve spisu. Finanční příjmy jsou poukazovány na depozitní účet statutárního města Havířov, poštovní poukázkou nebo osobním předáním k rukám opatrovníka. Výběr finančních prostředků z depozitního účtu zajišťuje opatrovník platebními příkazy.

Součástí finanční evidence je peněžní deník, kde je prováděna veškerá evidence příjmových a výdajových dokladů. Každému dokladu je přiřazeno evidenční číslo. Z každého výdajového dokladu musí být zřejmý účel platby (výdajovým dokladem se rozumí kontrolní ústřižky poštovních poukázek, účtenka, paragon, faktura, stvrzenka o vydání hotových peněz přímo opatrovanci).

Tato finanční hotovost je uložena v příručních trezorech umístěných na odboru sociálních věcí. Přístup k takto uložené finanční hotovosti mají opatrovníci a další osoba určená vedoucí odboru sociálních věcí. V souvislosti s nakládáním s těmito finančními prostředky je s pracovníkem pověřeným výkonem opatrovnické agendy uzavřena dohoda o hmotné odpovědnosti.

Opatrovník rovněž zjistí, zda má opatrovanec založený účet. Pokud ano, tak zváží případnou změnu účtu (zda tento účet u daného bankovního ústavu zůstane, nebo zda bude založen nový účet). Přihlíží k tomu, jaké jsou náklady za vedení účtu a za další položky, popř. zjistí další možné bankovní instituce. V případě zřízení účtu zajistí úhradu platebních povinností. Na účet jsou navedeny pravidelné příjmy a výdaje.

V případě, že účet není zřízen a příjmy tvoří jen dávky důchodového pojištění, zjistí, zda jsou tyto dávky zasílány Českou správou sociálního zabezpečení složenkou a na jakou adresu, nebo zda jsou tzv. hromadným příkazem zasílány na adresu zařízení sociální péče, ve kterém jsou opatrovanci poskytovány pobytové sociální služby.

4. Specifické činnosti

Vždy při zahájení výkonu funkce opatrovníka, popř. v průběhu trvání opatrovnictví (např. změny v majetkových poměrech), ověří stav majetku na katastru nemovitostí.

Při zahájení výkonu funkce rovněž zjistí, zda opatrovanec má či nemá

- nařízeny exekuce,
- nedoplatky na příslušném finančním úřadě,
- dluh na zdravotním a sociálním pojištění u příslušných institucí.

Ve spolupráci se sociálním pracovníkem nakupuje potřebné věci pro opatrovance. To se týká nákupů v hodnotě, k nimž není způsobilý.

Zajišťuje mu vhodné bydlení, např. v domě s pečovatelskou službou apod. Jeho jménem uzavírá smlouvy o zajištění sociálních služeb, rehabilitačních pobytů, dovolené atp., pokud není způsobilý tyto smlouvy uzavírat sám.

U platných smluv ve věcech, k nimž není člověk způsobilý, opatrovník zajistí předání informace o jeho ustanovení všem relevantním subjektům, sdělí na sebe kontakt a jeho kontaktní adresu. V případech dědického řízení, jiného soudního nebo správního řízení, v majetkoprávních sporech zajišťuje odbornou konzultaci s právním odborem města.

5. Oblast zdravotnická a sociální

Opatrovník po ustanovení do své funkce nahlásí tuto skutečnost zdravotní pojišťovně, ošetřujícímu lékaři, včetně těch odborných. Dává souhlas na základě vyzvání lékaře s běžnými léčebnými zákroky, operacemi, běžnou hospitalizací, pokud je potřebné souhlas udělit.³⁷

Kontrola výkonu funkce opatrovníka

Kontroly jsou zařazeny do plánu vlastních kontrol vedoucího odboru a vedoucího oddělení sociálních služeb. Předmětem kontroly je plnění povinností opatrovníka,

³⁷ „Jestliže není osoba výslovně omezena na svéprávnosti v tom smyslu, že není oprávněna samostatně o sobě rozhodovat v otázkách poskytování zdravotních služeb, pak je to pouze tato osoba, která může udělit souhlas s poskytnutím zdravotních služeb (bez ohledu na to, zda je omezena na svéprávnosti pro jiné záležitosti.“ In: HRUBÁ, E.: *Nový občanský zákoník přináší nové možnosti v podporovaném rozhodování*. Zdravotnické noviny, č. 7, roč. 64, 2015, str. 4. ISSN 0044-1996.

vedení dokumentace a hospodaření s finančními prostředky opatrovanců. Další osoba pověřená vedoucí odboru k soupisu majetku provede jednou ročně kontrolu tohoto majetku a zjišťuje aktuální stav. Zjištěné rozdíly zaznamená do protokolu. Vedoucí odboru společně s vedoucím oddělení a ekonomem odboru provádí minimálně jednou za pololetí kontrolu finančních zůstatků v pokladně ve vztahu k účetním dokladům.

Vymezení role sociálního pracovníka

(Činnosti vykonávané sociálními pracovníky pro cílovou skupinu osob omezených ve svéprávnosti).

Sociální pracovník úzce spolupracuje s veřejným opatrovníkem, vzájemně se informují, konzultují řešení situací apod. K základním samostatným činnostem sociálního pracovníka na úseku opatrovnictví patří:

- poskytování základního sociálního poradenství,
- asistence,
- doprovázení (např. k lékařům),
- zprostředkování kontaktů,
- poradenství v oblasti dávek,
- vyřizování zdrojů finančních prostředků (důchod, hmotná nouze, příspěvek na péči, příspěvky pro osoby zdravotně postižené),
- nácvik a upevňování schopností a dovedností opatrovanců,
- motivační pohovor,
- vyhledávání a zajištění sociální služby, návazných aktivit, pomůcek apod.,
- sepsání návrhů, žádostí, odvolání atd.,
- zastupování osob omezených ve svéprávnosti (účast u jednání soudu),
- zastupování osob omezených ve svéprávnosti jako procesní opatrovník,
- zastupování u okresního soudu, kdy předmětem řízení je svéprávnost a opatrovnictví člověka,
- vyhledávání osob vhodných do funkce procesního a stálého opatrovníka,
- spolupráce s lékaři a soudními úředníky,
- šetření pro soud,
- depistáž.

Osobnost opatrovníka a sociálního pracovníka

Zákony sice nestanoví kritéria pro výběr osoby opatrovníka, ani pro výběr sociálního pracovníka. Při výkonu činností obou pracovníků je nejdůležitější vztah mezi opatrovancem a opatrovníkem, mezi opatrovancem a sociálním pracovníkem. Vzhledem k tomu, že veřejné opatrovnictví by se dalo jistým způsobem charakterizovat jako „specifická složka“ sociální práce, měl by mít i pracovník vykonávající funkci veřejného opatrovníka základní vlastnosti sociálního pracovníka:

- empatie,
- autorita (nastavení pravidel),
- důvěra (vůči opatrovníkovi, sociálnímu pracovníkovi i opatrovanci),

- všestrannost,
- umění rychle se rozhodnout,
- umění nést zodpovědnost,
- umění zachovat vlastní identitu,
- umění odlišit pracovní život od pracovního,
- psychická vyrovnanost,
- umění jednat s nadhledem.

V případě absence výše popsaného může v praxi ohrozit vztah s opatrovancem, kvalitu pomoci, ale také může dojít k ohrožení samotného opatrovníka, sociálního pracovníka, a to syndromem vyhoření.

Nastavení výše popsaných změn přineslo své výsledky – podařilo se do jisté míry nastavit hranici mezi výkonem opatrovnictví a sociální prací s klientem. Změny přispěly ke zkvalitnění výkonu opatrovnictví směrem ke klientovi, neboť se snížila časová náročnost pro opatrovníka a sociálního pracovníka v jedné osobě. Klientovi je proto možno ze strany těchto pracovníků poskytnout větší časový prostor na komunikaci a řešení jeho problémů.

Jak vykonávat funkci dobrovolného opatrovníka?

(Lukáš Bednařík, inspektor kvality sociálních služeb MPSV, konzultant v oblasti transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb, aktivní opatrovník)

V souvislosti s novým pojetím opatrovnictví se upouští od systému náhradního rozhodování a do popředí se dostává systém asistovaného či podporovaného rozhodování. I ten má ale stále svá úskalí. Na příkladu člověka s postižením jako uživatele sociálních služeb autor článku (dobrovolný opatrovník člověka omezeného ve svéprávnosti) představuje možná rizika a navrhuje principy, podle nichž by mělo opatrovnictví jako institut postavený na aktivní spolupráci opatrovníků, poskytovatelů sociálních služeb a jejich uživatelů fungovat.

S novým občanským zákoníkem, který nabyl účinnosti teprve v r. 2014, přichází proměna institutu opatrovnictví. Jde o posun zásadní, který mění dosavadní historicky silně fixované uvažování a má zásadní dopady do praxe poskytovatelů sociálních služeb. Zejména oblast práce s osobami se zdravotním postižením, které byly v minulosti nejčastěji zbavovány či omezovány ve svéprávnosti, doznává řadu dílčích změn, kterým, aby nezůstala legislativní změna formální záležitostí, musí být věnována pozornost. Nejedná se však pouze o právní hledisko, nýbrž o průvodní jev širší změny. Je pozitivní skutečností, že posun v legislativě je výsledkem snahy právního řádu reagovat na požadavky Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, kterou ČR ratifikovala v r. 2009.³⁸ V tradičním opatrovnickém systému se často rozhodovalo za člověka bez jeho přímé účasti (náhradní rozhodování). V novém pojetí se však přistupuje k rozhodování s podporou (výchozíkem tohoto přístupu je myšlenka, že každý z nás má vlastní vůli a problém není v samotném člověku, nýbrž v tom, že není často snadné jeho vůli odhalit).³⁹ Implikace, které se projeví právě ve znění nového občanského zákoníku, tak znamenají celkovou změnu paradigmatu – jsou odrazem vnímání osob s postižením jako lidí plnohodnotných a snahou o vyrovnání podmínek jejich života směrem k naplňování jejich nejširších lidských i občanských práv. V zásadě tedy nejde o nic jiného, než o nápravu neutěšeného stavu, který má své kořeny v předchozím nedemokratickém období, kdy byla otázka podpory a pomoci osobám s postižením v rukou paternalistického státu.

Má-li však být změna úspěšná, je nutné věnovat pozornost několika důležitým oblastem. Na příkladu života konkrétního člověka zbaveného svéprávnosti se pokusíme na tyto oblasti poukázat. Panu Martinovi je 35 let. Svůj život strávil ve velkokapacitním ústavu, kam se dostal jako dítě s diagnózou mentálního postižení. Jeho dětství, dospívání i dospělý život se odehrávaly za zdmi starého

³⁸ Na základě článku 10 Ústavy se stala Úmluva po svém vyhlášení dne 12. února 2010 součástí právního řádu České republiky. Úmluvu o právech osob se zdravotním postižením ratifikovala v prosinci 2010 také Evropská unie.

³⁹ Dobrá praxe opatrovnictví a poskytování podpory při právních úkonech a při rozhodování, MPSV, Praha 2013.

kláštera, kde byl řízen jinými lidmi a podřízen pevně nastavenému režimu. Pan Martin byl na prahu dospělého života zbaven svéprávnosti, čímž jeho situace dostala obrysy sociálního uvěznění, nemohl rozhodovat ve svých osobních záležitostech téměř o ničem. Zařízení, kde pan Martin žil, se před časem v rámci projektů Ministerstva práce a sociálních věcí ČR na podporu transformace sociálních služeb vydalo cestou přeměny – od velkokapacitní pobytové služby ke komunitním službám. Autor tohoto příspěvku jako účastník projektu měl možnost příběh pana Martina více poznat. Zájem o práci s lidmi s postižením a snaha o další vhled do problematiky pak vedly k tomu, že se stal panu Martinovi opatrovníkem a nahradil tehdejšího opatrovníka, kterým byl zástupce obce, na jejímž území se ústav nacházel. Pan Martin s nabídkou opatrovnictví souhlasil, neboť dosavadní přístup byl formální a zajišťoval pro něj jen nejdůležitější skutečnosti související s právními úkony. Praktickou stránku jeho života však výkon opatrovnictví příliš neošetřoval. I kvůli tomu pan Martin nebyl v daném zařízení spokojen a dlouhodobě vyjadřoval přání zcela se osamostatnit a postupně skrze jiné sociální služby (chráněné bydlení, podpora samostatného bydlení) dosáhnout samostatného života. Velmi silně si uvědomoval, co mu život v ústavu vzal a stále bere. Před několika lety se tak povedlo najít jinou službu, kterou začal využívat. Ač se jednalo o přechod ze služby domov pro osoby se zdravotním postižením do služby stejného typu, nový domov má násobně menší kapacitu a charakter domácnosti. Využívání současné sociální služby však panu Martinovi přináší množství překážek, které mu stále ztěžují jeho cestu k samostatnosti. Jejich příčinou je nedostatečné pochopení nového pojetí opatrovnictví ze strany poskytovatele sociální služby, kterou pan Martin využívá.

Jedno z největších úskalí je skryto v **nedostatečném rozlišování právních úkonů a úkonů každodenního života**. Typickou situací je např. žádost vedení služby, aby opatrovník písemně povolil svému opatrovanci odjet na víkend domů k rodině, a to i při jasně artikulovaných kompetencích uživatele. Pan Martin je schopen vyhledat si samostatně dopravní spoje, telefonicky se domluvit na příjezdu, sbalit si osobní věci. Od opatrovníka je i přesto vyžadován souhlas ve věci, v níž může pan Martin rozhodnout zcela samostatně. Podstatou problému je to, že jednotlivé prvky popsané situace neobnáší nutnost vnímat ji jako právní úkon, neboť spadá do oblasti každodenních věcí života člověka. Opatrovník, poskytovatel i uživatel jsou pak v podobné situaci vystavováni zbytečné zátěži, která však postrádá smysl. Rozlišování, zda se jedná o právní úkon či nikoli leží zejména na straně poskytovatele.⁴⁰ Dalším problémem je **absence vymezování a vysvětlování role uživatele, poskytovatele a opatrovníka**, kdy nejčastěji sám poskytovatel, který je - zejména v případě pobytových služeb - uživateli nejbližší, neformuluje dostatečně hranice, které mezi sebou v nejlepším případě mají jednotliví aktéři mít nastaveny.

⁴⁰ Paradoxně na druhou stranu nejsou řešeny skutečnosti, které by striktně de iure řešeny být měly – pan Martin je rozsudkem soudu omezen v nakládání s penězi měsíčně do výše 100 Kč, znamená to tedy, že v daném rozsahu by měl svůj volný víkend realizovat velmi skromně, což se však, s tichým souhlasem služby, prakticky neděje. Podobná situace není v praxi poskytovatelů nikterak výjimečná a pouze podtrhuje rozervanost daného nastavení.

Často pak dochází k přenášení odpovědnosti ze služby na opatrovníka, zejména v případě výskytu vážných problémů (např. uživatel odejde ze zařízení, neinformuje personál, poskytovatel kontaktuje Policii ČR, která volá opatrovníka s tím, že je za uživatele odpovědný). Opět je však na bedrech poskytovatele, aby vhodně vysvětloval všem dotčeným, kde leží hranice odpovědnosti poskytovatele a odpovědnosti uživatele. *„Často se stává, že služba s opatrovníkem průběžně téměř nekomunikuje a pak, když přijde problém, je najednou opatrovník v centru dění. Když přijde těžká situace, někteří poskytovatelé se snaží přenášet odpovědnost na opatrovníky s tím, že oni mají vyřešit to, s čím si sami nevědí rady. Přitom oni jsou ti, kdo mají být uživateli nejbližší,“* říká Jana Tomšová, která je veřejnou opatrovníkí více než deseti osobám se zdravotním postižením.

Východiska lze najít ve třech postupech. Nejdůležitějším prvkem je **vzdělávání pracovníků sociálních služeb**. Ti musí být schopni pečlivě rozlišovat akty spadající do oblasti právních úkonů od těch, které souvisí s osobní odpovědností uživatele. Je nutné osvojit si schopnost definovat vlastní roli a umět ji v praxi aplikovat v oblasti posuzování míry rizika v případě jednotlivých úkonů každého uživatele. Pouze pak je možné **nastavení vhodné týmové spolupráce** jako systému předávání informací a zajišťování kooperace v triádě poskytovatel – uživatel – opatrovník. Velmi dobře to shrnuje Jana Tomšová: *„Pokud služba nemá zájem o spolupráci a využívá mě jen formálně k podepisování různých dokumentů a řešení pouze právních úkonů, cítím, že jako opatrovník nemůžu skutečně fungovat. Mám být opatrovanci nápomocna radou a dopomocí ve více či méně důležitých rozhodnutích jeho života, což bez zájmu poskytovatele o těsnou spolupráci prostě nejde. V praxi stále vidím, že spousta poskytovatelů vnímá naši roli zkresleně a s problematikou opravdu nepracuje. Ve výsledku pak nejvíce trápí samotný klient.“*

Přes uvedená úskalí je nutné v souvislosti s procesem deinstitucionalizace nově přistupovat i k institutu opatrovnictví. Provázanost těchto oblastí vede k předpokladu, že nositeli dobré praxe budou právě služby, které se vydaly na cestu směrem ke komunitě. Nároky, které jsou pak na poskytovatele kladeny, vedou k ucelenému přijetí principů, které si změna právního systému v oblasti opatrovnictví žádá. Je však nutné, aby v kontextu přeměny systému byli zahrnuti nejen poskytovatelé, ale i opatrovníci, stejně jako uživatelé sociálních služeb, na které má tento vývoj největší dopad.

